

Örvény, éjszaka, hajnal

BÁTHORI CSABA

1956-ban született Mohácson. Költő, író, műfordító, esszéista. Legutóbbi írását 2020. 9. számunkban közzöltük.

Mióta az eszemet tudom, kötődtem az éjszakához. A sötétséghez? Vágytam arra, olthatatlan, hogy elérhetetlen legyek. Reggel majd újra kinyílik a nagy szem, amely mindent lát, amit nem végeztem el sem másokkal szemben, sem önmagamban. Fenn a fényen védtelen az ember, lenn a vakvilágban oltalom ígérete lappang. Az éj kapujáról azt susogja egy csábító verssor-pár: *Sötéttel befele, csak önmagukra / figyelnek a zirr-zörrenő falombok.* Az éjszakában nem seb, hanem tápláló álom volt a magány utáni sóvárgás.

Akkor még egyedül senyvedtem. Vékony, törekeny jégnek tűnt a külvilág, csak a fénytelenység burkában bírtam sejtelemmel megközelíteni. Szabadulás, vízszintes érintetlenség, önmérsztés, úrnek tébolyult fuvalma tartott fenn a sötétben. Önmagam nyugalmát, amelyet akkor még igazság hitével kereszteztem, csak az alkonyt követő széles ingoványban véltem elérni. Az éjszakában nem gondoltam arra, hogy meg kellene változtatnom a világot. Emberré akartam válni, és ahhoz csallhatatlan iránytűt az éjszaka.

A vers így folytatódik: *nem holdfényholt égen van Dávid ujsa, / hanem hol elbújt muzsikád kibontod.* Kis rozoga kalyibákban nőtem fel, egy rozsdás buszban laktam édesanyámmal, a szobánk sárgaföld padlója fölött is fű és ridegség szaga terjengett. Azt hittem órákra, hosszan, napokra, hetekre, hogy a napfényt nélkülöző időben szünetel a napközben folyton gyötrő ezer viszontagság. Tudtam, hogy nem élek életet. De azt is tudtam, hogy mihelyt egyedül maradok a sötéttel, fektemben, roppant békesség és reménység erősítheti kétségbeesett napjaimat. En nemcsak belekotortam a sötétbe, hanem éreztem éjjél és hajnal között a csönd és a mozdulatlan némaság iránytűjét. Reménykedtem, hogy reggel nem folytatódik az idő. Imádtam a csendet, amely a fekete órák édestestvére. Sejtettem, már a kalyibák és a rozsdás busz korszakában, hogy a csend elmélyíti a világot. Ez még nem a szerelem, a vallomások, szenvedélyben felhevült testek, az önvizsgálat és önbüntetés, nem a kiérlelt, megmagasított csend korszaka volt, hanem a gyermeki riadtság megilletődött, zajtalan kushadása. Édesanyám nem szólt már hozzám, miután betakart. Miért ne élhetnék holnap is, roppant meg bennem a sóhaj.

Ha hat vagy hét órára leáll dübörögni a világ, akkor mindenki méríthet boldogságra való tartalék bizalmat még a sötétségből is. Megbabonázott az elhalt emberi szó, amikor megvastagodott már a sötétség. Hogyan lehetséges, hogy az a vidék, amely napközben lényeg nélkül süvít semmiségek felé, az alkony egy pontján megszünteti az

őrületet, és felkínálja alvóknak és néha álmodóknak is az egyensúly édességét? A vers még azt is susstorogja a fülnek, amely hallani képes: *Ha senki nem lát, több vagy életednél: / a csend jobban megtisztít, mint ma vélnéd, / ha megimádtad a magány csalétkét.* Hittem abban, olthatatlan, hogy amíg ember nem észlel már, Isten meglát. Isten tán csak a sötétben látja meg igazán az embert. Akkor, vélhetnénk, közelebb sodródunk a nemléthez, vízszintes ritka fényben vakító ragyogást kap, ami nem létezik, még azt is mérném mondani a költővel: *bár nincsenek, világlanak a holtak.*

Az éjszaka a tilosat álmodók és láthatatlanra készülődők és gyógyíthatatlan bujdoklók háza. Megrendülünk, hogy mindennaponként egy szemhunyas időre elássuk magunkat, és előterébe érünk a megsemmisülésnek. Megrendülünk, hogy eszünkbe juthat efféle máslétek idején: mintáját kapjuk annak a tudásnak, hogy nincs nagy különbség, ha nem születünk volna, és hogy megszülettünk, de meg kell halnunk. Az éjszaka valósággal oktat, hogy szenvedés nem éri az elköltözöttet, az ideiglenesen világból kiköltöző halandót, és szoktat arra, hogy nemlétünket útnak tekintsük, s ne rettegjünk az elköltözés semmilyen formájától azért, mert nem tudunk róla semmit. Reményt lélegzik, aki behunyja szemét, és ez a forrás — bármit jelentsen, és bármilyen szóval helyeseljük vagy tagadjuk — belülről meghosszabbítja életünket. Több vagyunk azzal, hogy újra ugyanazok lehetünk; több vagyunk minden változással, amelyet az éjszakák rejtenek; megszokjuk, hogy a sérült fény óráiban nem teszünk semmi fölöslegeset.

Mihelyt elválik tőlünk a fény, mindenkire hasonlítani kezdünk. Figyelmünket elaprózza, emészthetetlen falatokra tördeli a rohanó időben uralkodó világosság. De a fény hiánya szelidséget teremt és rátermetté teszi az embert, hogy nem a külalakra, hanem a sértetlen szándéokra összpontosítson. Egyik mesterem a sok közül azt mondta: a jóra figyelek benned, és nem rád. Nem az éjszakától nyerte ezt a tudást? Lakonikusan élünk túl az éjben, és nincs szükségünk semmi más eledelre, mint amilyen a nyugalom alján termő álom és az álomban foganó élet-értelem. Micsoda is volna más az éjszaka okossága, mint hogy átevezünk az egyik napban még láthatatlan következőnek hullámaira, és hogy minden jövődő fordulatnak értelmet tudunk tulajdonítani. Igaz, nem látunk legfeljebb egy embert a sötétségben, aki esetleg istenünk, de mindig erősödhetünk abban a tudatban, micsoda ajándék és fölegyenesedés volt előző napon jóakarató emberek szemébe nézni. Az adomány csodája, hogy minden nap végén visszatérhetünk ugyanabba az állapotba, és ha szerencsénk van, a szerelem juttat hozzá a szédítő belátáshoz: nem láthatjuk két teremtménynek a vadászt és a vadat, hanem ugyanannak a testnek, amely változásai közben hol állat, hol pedig vadász.

Még amikor véget ért a nap, akkor is fel tudtam idézni magamban, ami szép volt. Lehet-e szemérmetlen nyíltságban — és lehet, hogy ez a hazugság sárvidéke már az éjszaka lejtős fázisában —, hogy még a szenvedés is gyönyörű volt, és nem sáncot emelt eléd, hanem utat

nyitott előtted. A költő elkészült versében a múlttal való bánásnak csodáját érinti, nem is hinnénk, micsoda erős megrendülés hitelével, miközben bizonygatja: *Pedig az ösztön átlop minden eszközt // a múltból, hogy újaknak bizonyítsa: / vagyok még, legalább egy százalékban. / Csoda, hogy mindhalálig marad az óra // megálmodni önmagadban, ami eltelt. / Légy nyugodt: csontod közt a lélek itt van / ma még, foghújas a paradicsomkert.* Nem tudnám utánozni vagy értelmezni az érveken túli tudásnak ezt a passzusát, csak találgatom: amíg a sötét ortalomban magára maradt test megtakarítja a szavakat, önmagán kívül nem kell szólnia senkihez, addig elérhető közelségben ragyog a paradicsomkert. Az ember elvonult, és rendületlennek érzi magát, csak az éter szemének olvasható, minden földi pillantás elveszítette.

Nincs magyarázat, csak egy meztelen sóhaj, miért éjszaka támadnak a leghosszabb kérdések, miért éjszaka válik elviselhetővé a rázkódó világ. Ha nincsen isten, ha van, éjszaka mindkettő világít. Miért éjszaka találok oly közelinek a feltámadást? Éjszaka szövődik rokonságra igaz hit és eretnenség, egyik a másik forrása és mindkettő örök. Miért nem szégyen éjszaka, amit nappal még az igazak is meggyanúsítanak? A könny, a fogantatás, a bűnbánat, a gyöngeség, az időtlenség öröme, a számot nélkülöző megelégedés, a jóság bánata, a kudarcok vitaminjai? A sötétség lelkipurdalás nélkül hagyja elviselni, hogy nem ismerjük céljainkat, de lehetővé teszi, hogy tanúk nélkül felkészüljünk a jóra. Hagyja, hogy senkik legyünk órákra, és újra és újra, és nem kell kibrekegni önnön nagyságunkat, hogy kitapossuk helyünket az emberek között. Átvészeltetjük behunyt szemmel életünket álmainkban a hold s a csillagok fényénél, és nem kell hálát rebegnünk, hogy utánozhatjuk és megelőlegezhetjük a feltámadás ízét.

Milyen csoda találkozni estétől búcsút vett önmagunkkal reggel, s felfedezni, hogy ugyanazok maradtunk, mégis elváltozott a szívünk. Örvény, éjszaka, hajnal, és észre se veszed, már megtisztítottad a kánócot. Éjszaka súgja egy életen át, hogy élni, az több, mint hogy nem vagyunk halottak. Támad olyan idő is, amikor majd nem ad többé életet az álom, örök vízszintes sötétbe zár a föld, és ítéletnapjának nevezzük a virradatot. Kérdések rohannak meg, csak éjszaka jönnek, és alig emlékszel másnap, melyik hagyott magadra s melyik segített újabb fényhez. Ebben az időben mesékkel, sejtelmekkel, esztelen legendákkal vigasztalhatod magad, amelyek fenn a felvilágban fabatkát sem érnek.

Mondom, éjszaka minden kérdés és minden érintés szabad, az éjszakának nincsen büntetőjoga. Élt-e Jézus vagy csak él? Elég-e a lélek fenntartásához a betartott tízparancsolat? Lehet-e hinni a hiten túl, van-e elvesztett hitnek újjászületése? Miért csak az hisz, aki eleget szenvedett? Jobb-e álmodni, mint felébredni? Nem gyógyít-e a képtelen beszéd? Az éjszaka szaporítja a semmibe vezető utakat, és súlyt ad az értelmetlen kérdéseknek. Idézett költő barátom írhatta volna a legerősebb vigaszt, ha célja csupán a vigasztalás, és nem az igazság. Hogyan beszélhetett így, ha nem hiszi, hogy az éjszaka ere-

je elvezet a világosság váratlan fennsíkjaira? Néha mi magunk is el-
múlásra gondolunk ilyenkor, és mégis meghosszabbítja életünket a
mozdulatlan és hangtalan homályban felgyülemelő nyugalom. Van
éneke az éjszakának, és annak fele, meglehet, azoktól származik, akik
már nincsenek, de egykor velünk együtt meneteltek és daloltak.

A költő azt írja: *szótlán éjszaka fűtemplomaikban / fohászkodnak a tücs-
kők s muzsikálnak / a sötétnek, az álmodó világnak, — / ott lent egyetlen
fekvő hegedű van. // Hosszú a sötétben a dal, arasznyi / a halál, ma éjjel nincs
ki veszítsen...* Hadd szakítsam meg a költő vallomását, mert már az
én hitemről beszél. Milyen furcsa beszéd, hogy *egyetlen* dallam az éj-
szaka. Ha vidékünkön besötétedett, akkor mindenki elnyugszik, s
talán mindannyian halljuk ugyanazt a mélyhegedűt, amely azt súg-
ja: testvérek vagyunk láthatatlan szövedékek útján, és miközben nem
észleljük egymást, tudni akarunk egymásról. *Arasznyi a halál?*
Szomszédom azt mondja: éjjel a némaság az úr, nem hangzik fel sem-
miféle dallam, az emberiség távol van önmagától, ha más bolygó-
ról idepillantana valaki, azt hihetné: véget ért a földi élet. Igen, egy
kis halál megérinti oldalunkat, de nem ragad el, csak a gőg és hiú-
ság szakadékának peremére tol, hogy igazi értékén ismerjük meg a
másnapot. Mert miért ébredsz más halandóként, mint ahogy el-
aludtál? Ki tudja. De én tudom, hajtogatja a költő. Valaminek történnie
kell, hogy váratlanul megsokasodott szívdobogással, friss arccal és
higgadtabb vérkeringéssel kászálódsz ki ágyadból, mint ahogy el-
hagytad az estét. Valaki sustorog hozzád, eledelt ad, új szöveget a
szádba, megindít friss pályádon, és meghagy ugyanannak, miköz-
ben megvarázsolja eszközeidet. Lehet, hogy éjszaka nem hangzott
el egyetlen szó sem, nem percent meg egy virágszirom vagy bútor-
darab sem szobádban, mégis történt veled valami, ami benned is le-
zajlott, és virradat után hangoztatást kér.

A költő világosan nevezi meg a vigasz eseményét: *Nappal mondd
újra, amit ők üzentek, — / mert a csend is a szánkon születik meg, — / egész
világot ér csak egy bolyongó.* Az éjszaka szüli meg a tudást, amit a fény-
be kell vinni, és ez a tudás a némaságban fogan meg, a sötétség öve-
zetében megtermékenyült némaságban. Éjjel hallgatunk, de új szá-
vaink, a tegnapiaknál külön indulataink származnak a szánkon,
csukott szemünk mögött, észrevétlen termő öntudatunkban. Nem
kétlem, hogy éjszakák nélkül nem maradhatna ember az ember.

Nem is térne el az örök éjszakába, de nem is születne meg. A fo-
ganáshoz rendelődött ősidőkben és még tegnap is a nagy ismerke-
dés, egyesülés szédülete, egyszeri csodája. Költőnk, aki tudja: szeretők
közt világlik a nappal elsötétülő szív, tudja, az álmot előző sötétben
megtörténhet az összegabalyodás, amelyben ördög távozik, angyal
érkezik egy ölelésben, egyetlen hullámban ringó kettős átolvadásban.
Bach futamait halljuk néha-néhol, és a szólamok szövetkezését és szó-
talan feleseléseit: *Gyere közelebb, ha mersz... légy az anyém, meghalni nem
ez az éj hívó.* Költőnk, aki állhatatosan fohászkodott sokszor, hogy ih-
lete sikerüljön a szerelemben is, nem téveszti szem elől az éjfél kö-

rüli rejtkehelyek forró hullámain, a reménynek örömmel átítatott heves pillanatait. Nem elmúlni akar a szerelmes, hanem először egyesülni, megszagolni az istenit más testben, fedetlenül. *Jöjj közelebb, szemérmetlen csapongó: / húsom, a bőröm nem magántulajdon, / ne maradjak e száraz földi parton, / legyek nedv, hullám, dőfés, s néha szép szó.* Több hús kell, tudni, nem ez a felesleges test pendülése, hanem örök szölongatása térdnek, ringatózó mellkasnak, összekócolódott hajnak, megszorított lélegzetnek, összekuszálódott és mélyre barangolt ajkaknak, a halált jóval előző végtelen szerelemnek. Amikor hallá olvad az ember a hirtelen elpárolgott szárazság után, mintha tengerben cuppogna, és soha nem akar elpusztulni még a feltámadás reményével sem, hanem csak lenni, lenni, lenni, mint a boldog életben-maradottak, akik csak sötétben képesek túlszárnyalni a boldogság szférái felé.

Az éjszaka legsűrűbb percében azt hallod, valaki súgja: *Élőhely, a tiéd, nézd, ez a testem. De ott, ez a lövellés, ez a lélek. Szökőkútjaim veled égig érnek / és nincs idő már egyhelyben lebegnem.* Hogy hol a hazám, szorongatott ezerszer a démon. Ott van kettőnk éjszakájában, ahol mindig újjászületünk, és szegje meg szavát akár ezerszer a titokzatos sötétség. Amikor látjuk egymást, néha megkörnyékez a kétely: hozzá tartozom-e? Megtartottuk-e az eredeti irányt, amely egymás mellé rendelt bennünket valamikor a fellobbanás első stádiumában? Látom, mindenki elveszíti az eredeti irányt. Senki nem tartozik önmagához, nem őrizte meg azt a kincset, aki még a haszontalan szándékok korában volt. De mi ketten, ugye, szerelmem, itt a földön gyökerezünk az ég alatt, és akár csak néhány lélegzet erejéig változatlan kitűzések felé melegedünk? Ahogyan néha a kéz se tudja, mit ír és kinek ír és miért ír, és a labda se tudja, ki dobta és ki fogja meg és hol a magassága és miféle ártatlan kezek kelyhébe hull le majd, ha megjárta a sötét ég magasát, úgy mi se tudjuk, meddig tart egynek bennünket éppen a sötétség. Amíg a nappali fény az úr, nem tudom felfogni szépséged kegyelmét, amely megtart engem örökölt isteni hitem kaptatóján. Veled együtt még tudok hinni abban is, akit soha nem láttam, de akit a régi vigasztaló atyák tudatlanságom elején megígértek. Együtt lakom a leereszkedő alkony kételyeivel, és mégis — ha veled együtt mulasztom el az éjszakát — újrakezdem, miközben minden áldott éjjel befejezem a világot.

A költő egyik verse választ ad, miközben egyetlen lélegzettel említi a sötétenlátást és a világlátást, csípő kételyeimre, és eddig mindig elvezetett a végetérés melankóliájától az újrakezdés mámoráig. *Földön fészkelnék? Ó, veled lebegve / minden szorongás égi végtelenre / vált, s tudom, minden percben istenem van. Gondoskodás egyetlen rózszálban... / Vagy talán éppen ő, a rózsza szül kint, / hogy bár százszor nyílik, de sosem érint?* Ma sem tudnám pontosabban elmondani, miért érzem úgy éjjel, hogy van valaki, aki megérti fájdalmainkat, helyesli homályban megtermő és megtermékenyítő gyönyöreinket, és bár nem foglalkozhat fenekestől felforgatott életrendünkkel, inkább életünk szerény zirr-zörrenései közt tart bennünket, mint az érintetlen örökkévalóságban. Ez

az érzés, *minden percben istenem van*, folytatja az örökkévalóság jegyzőkönyvét, és időtlenül érvényes üzenetté változtatja akár magányunk tébolyát is. Az éjszaka barlangjában tudok csak meztelen lenni, az éjszaka szülőcsatornájában tudok csak csusszanni a fény felé, csak ebben a pangó és szerelmes sóhajoktól fűtött üregben tudom megtalálni azt az idegent, aki vagyok, s aki megérdemli, hogy ne szégyentelenül tántorogjon ki a reggeli hűvös kifutókra. Ez a fekete öl, az éjszaka, ez a nagy háttér, amelyet minden nap igénylek és igénybe veszek emberségem őrzéséhez, ez hosszabbít meg most már hetedfél évtizede.

Nézem a rózsát a versben, ezt a költészet súlyával megterhelt szál reményt, és tudom: ahogy ő is nyílik és ezerszer visszatér szemem elé, talán ugyanaz a rózsza hatvanöt esztendeje, bár ő soha nem óhajt megérinteni sem földi, sem földön túli lényt. Létezik-e éjjel a rózsza, kérdezhetnéd. De én tudom, hogy ha este itt időzött és reggel — társasul vagy társtalanul — képes illatozni, akkor egy csepp örökkévalóságot szívott ki a sötétből. Mi a láthatatlanság értelme? Hogy gondoskodik reményeinkről örökké és haszontalanul. Nem is tudom, élhetnék-e — költő vagyok, én vagyok a költő — anélkül, hogy néven nevezsem a dolgokat, vagy legalábbis szüntelenül foglalkozzam a hazugsággal és az igazság nélkülözésének bűneivel. Nem hazugságra szolgál az éjszaka. Az éjszaka igyekszik elkerülni a hamisságot, a figyelem-elterelést, a visszaélést, a tévút aljas magasztalását, a kisiklás szertartásait, amelyek jószerével megsemmisíteni látszanak egész életünket. Inkább mártózzék meg életünk az éjszakák gyógyíthatatlan magányában (akár társas magányában), de ne szenvedje el a javíthatatlan torzulást, ne szivárognak el jószándékaink az eltorzult meggyőződések szennycsatornájában. Inkább veszítsünk hírnevünkön, de ne váljunk mássá, mint ami lenni akartunk eredeti feltevéseink gyönyörű starthelyein.

Én gyakran visszacsöppenek a Kosztolányi térre, ahol kezdődő éjszakáimat vártam kint a padokon, és gyönyörködtem a sötét lombok zizegésében, a sárga kavicsok csörrenő zajában, a pislákoló ablakok ismeretlen árnyaiban, az egykori Budai Parkszínpad kibillentett öltözőablakain kiáramló szappanillatban, a kósza és meg-megreszkető lenge párok erotikus bábjátékaiban: vissza-visszatérek azokhoz az árnyas forrásokhoz, amelyek elhallgatást és igazmondást oly izgalmas arányban képesek elegyíteni.

Éveink jó harmada sejtjeinket újító sötétségben telik el, s ahogyan napszálltától hajnalig rendszerint éjfél előtti és utáni időkbe szeretnek sűrűsödni legfontosabb dolgaink, képtelenek vagyunk szét-szorítani a démon jóra való késztetéseit, és tébollyal, veszteséssel vagy megsemmisüléssel fenyegető ostromát. Este tíz és hajnali öt között igazi megváltásra szomjazva kiséperjük a szívünket, és minden áldott éjszaka kivakarjuk szellemünket a kudarcok különböző néven támadó szennyéből. Nincs ember, aki el tudná viselni előző napját az éjszaka engesztelése nélkül; nincs ember, aki ne a gonoszt sejtene a homályban, s ugyanakkor ne esküdne arra, hogy a fénytelen-

ségben lezajló megrendülés folytathatóvá teszi a lélegzést. Kopott szubsztanciát hordunk be az alkony kapuján, némaságunk a nappali bőbeszédűségben széles hallgatássá higgad, békítő adagokban megkönnyebbülést bíz ránk a csönd, és hajnaltájt érezzük, kigördültek szívünk aljáról a tegnapi koloncok.

A sötétség az a hely, ahol minden részletkérdést hajlandók vagyunk összefüggésbe hozni egész életünk alapindulataival, és aránytalanul súlyosnak találjuk a következményeket. Biblikus beszédhez szokott ifjúságunkból őrizzuk még a fordulatot: új szövetséget kötött az embe-riséggel az Úr. Igen, de mi van azokkal a hívőkkel, akiknek a régi szö-vetség örökké új szövetség, s akik nem tudják elfeledni, kit láttak a csipkebokorban? Az éjszakában minden egyesülni vágyik, még a ma-gányosság is termékenységet kér. Feltolul a nappal árulással, hamis-sággal, tévedéssel, szándékos és szándéktalan rosszal, tökéletlen jóval megterhelt masszívuma. De talán az éjszaka intézi dolgainkat, és mi-közben hányódásunk világosságban halmozódó ellentmondásai hold-fényben oltalomná szelídülnek, egész életünk átfér a sötétségen. Emily Dickinson, aki sok időt töltött homályban s mégis nyelvet talált a leg-bensőbb ember közlendőinek, egyik tömény négysorosában ezt mondja: *Lest this be Heaven indeed / An Obstacle is given / That always gauges a Degree / Between Oursel and Heaven* (hevenyészett fordításban: *Nehogy ez itt a menny legyen / Van egy kis akadály — / Köztünk s a menny között / Egy lépcsőt mindig kitalál*). Többször idézett költőnk ezt az éjszakai hasítást és szorongást és boldogságot és naponta lezajló egészségese-dést egyik szonettjében így rögzíti:

*Édes szerelem, árulás, hazugság
mindenkor falat a sors félfogának,
első utadat fent még ki sem adták
s az aortán már lovagol a bánat.*

*Egy mást örli, fekvő foltozza két test,
írmagot se hagy a Vénusz-falánkság
a gondolatnak, tigris tüzet ébreszt
a vérben, s mire léted kitalálnád,*

*tüzet fogtak a csontok, gyanúsítják
színiüket a sejtek, kivégzi egymást
rokoni lázban ó- és újszövetség.*

*Pedig nem! a szívo nem apokalipszis
háza, még tetszhalotti szövedéke
is élet, ahogy a hold is napot visz.*

Ha hagyod magad találni, minden elveszettet visszakapsz az éj-ben. Jótett, hogy várni tudsz a fordulatra. Áldás, hogy láthatatlan tudsz lenni. Az éjszakától nem messze nyílik a világ.